

Ірина Демченко

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО
МИСТЕЦТВА ДО ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
СІЛЬСЬКИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ
ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА**

Дослідження можливих шляхів ефективної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до використання засобів декоративно-прикладного мистецтва в художньо-естетичному вихованні сільських школярів зумовлене такими обставинами: по-перше, в умовах збіднення сільського соціуму, внаслідок міграційних і демографічних процесів, через закриття будинків культури й клубів, бібліотек відбувається втрата зв'язку з одвічними традиціями, звичаями, що згубно позначається на рівні вихованості сільських школярів; по-друге, відсутність спеціальних шкіл художньо-естетичного виховання школярів ускладнює процес формування естетичної культури підростаючого покоління на селі, а тому використання засобів декоративно-прикладного мистецтва у виховній роботі значною мірою заповнює недолік спілкування дітей з прекрасним.

Різні аспекти художньо-естетичного виховання особистості є предметом дослідження багатьох галузей знань: філософсько-соціологічної (М. Каган, Л. Коган, А. Сохор і ін.), психолого-педагогічної (Л. Виготський, В. Кузін, Л. Печко та ін.), культурологічної (В. Бутенко, І. Зязюн, О. Щолокова та ін.).

Проблема формування художньо-естетичної вихованості школярів перебуває в полі зору багатьох дослідників, які вивчають різні її аспекти: проблеми художньо-естетичного виховання школярів засобами декоративно-прикладного мистецтва досліджували Л. Бойко, Л. Єнтіс, Т. Коваленко, О. Опалюк; проблемам підготовки майбутніх учителів до використання засобів декоративно-прикладного мистецтва в художньо-естетичному вихованні школярів присвячені дисертаційні дослідження Ю. Белової, Р. Гарбузенко, Н. Савченко, Е. Цибулі, Т. Шпікалової. Серед сучасних робіт у контексті означено проблеми назвемо публікації Ю. Косенко, Н. Луцан, І. Савчука, В. Тименка, Л. Шаповал. Усі автори одноставні в думці про те, що декоративно-прикладне мистецтво є тим засобом, який адекватний природі дитини шкільного віку й сприяє формуванню її художньо-естетичної вихованості. Проте, спеціальних досліджень, присвячених проблемі підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до художньо-естетичного виховання саме сільських школярів засобами декоративно-прикладного мистецтва, поки не проводилося.

Мета статті – з'ясувати суть, перспективні напрями й структуру художньо-естетичного виховання учнівської молоді, визначити способи ви-

користання засобів декоративно-прикладного мистецтва в художньо-естетичному вихованні сільських школярів, а також описати авторську модель підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до художньо-естетичного виховання сільських школярів засобами декоративно-прикладного мистецтва.

Згідно з Концепцією художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах [4], розробленою відповідно до Законів України «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», яка ґрунтується на основних положеннях Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) і спрямована на реалізацію Національної доктрини розвитку освіти в Україні, мета художньо-естетичного виховання полягає в тому, щоб у процесі сприймання, інтерпретації творів мистецтва й практичної художньо-творчої діяльності формувати в учнів особистісно-ціннісне ставлення до дійсності та мистецтва, розвивати естетичну свідомість, загальнокультурну і художню компетентність, здатність до самореалізації, потребу в духовному самовдосконаленні.

Аналіз педагогічної літератури показав, що суть поняття художньо-естетичного виховання школярів, на думку більшості дослідників (М. Кагана, Б. Ліхачова, Л. Масол, О. Сухомлинського, і ін.), трактується як процес формування естетичної культури особистості дитини засобами мистецтва й естетики дійсності; розвитку творчих здібностей; формування правильного естетичного сприйняття світу, явищ художньої культури. Отже, у контексті нашого дослідження художньо-естетичне виховання передбачає формування основ естетичної культури, естетичних норм і принципів, переконань та ідеалів естетичного сприймання та емоційного ставлення до прекрасного, духовне збагачення учнів, розширення їхнього світогляду, оволодіння цінностями й знаннями й озброєння школярів естетичними знаннями, виховання художнього смаку, вироблення естетичної активності, бажання вносити прекрасне в життя, примножувати культурно-мистецькі надбання народу.

Психологами А. Леонтьєвим, С. Рубінштейном та ін. встановлено, що естетичне віддзеркалення дійсності людиною – це складний процес, для якого необхідна художньо-естетична освіта. Спираючись на результати, отримані у попередніх дослідженнях А. Бузова, Е. Квятковського, Б. Ліхачова, Л. Печко, Б. Юсова та ін., вважаємо, що логіка процесу естетичного віддзеркалення людиною дійсності полягає в тому, що художньо-естетичне сприйняття, як початковий етап спілкування з мистецтвом і красою дійсності розвиває естетичне відчуття, на основі яких виникають естетичні переживання, що, у свою чергу, сприяють виникненню потреб. Естетичне сприйняття й потреби формують естетичну свідомість, що, переплітаючись з естетичним відчуттям, породжує художньо-естетичний смак, на основі якого формується естетичний ідеал і розвивається естетичне мислення.

Думки багатьох сучасних дослідників (О. Гевко, Л. Єршова, С. Соколова, Т. Шпікалова та ін.) сходяться в тому, що одним із важливих засобів художньо-естетичного виховання школярів є декоративно-прикладне мистецтво. На цьому також наголошували класики педагогічної думки (О. Духнович, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.). Так, О. Духнович у творі «Народна педагогіка в користь училищ і вчителів сільських», розробляючи проблему народності виховання, рекомендував широко вивчати в школах різні види народного декоративно-вжиткового мистецтва, згідно із природними нахилами учнів, найповніше задовольняючи їхні інтереси. Він писав: «Русини, народ почуттєвий і люблячий спів, має здатність до всякої науки й художності». Тому потрібно створювати більше таких гуртків як «різьблення, вишивання та ін., ... бо від природи деякі діти мають нахил на деякі художності, наприклад, один на різьбярство, інший на малярство..., і так кожному згідно нахилу подавати спосіб, щоб здібності свої розвивав». Засвоєння учнями художнього ремесла пов'язане із працею, яка «сили зміцнює», «ум розвиває», «почуття ніжним робить», «користь приносить людині» [2, 227].

Вітчизняні дослідники у своїх наукових працях по-різному підходять до опису сутнісних характеристик декоративно-прикладного мистецтва. Деякі дослідники (Є. Антонович, М. Некрасова, Н. Сокольнікова та ін.) узагальнено характеризують специфіку декоративно-прикладного мистецтва, пов'язуючи її із традиціями, устроєм життя, природним оточенням. Однак у дослідженнях більшості авторів наводяться лише окремі характеристики цього виду образотворчого мистецтва (наприклад, декоративність, орнаментальність тощо). Тому, структурувавши наявний у науковій літературі матеріал, ми визначили такі основні сутнісні характеристики декоративно-прикладного мистецтва: 1) естетична й прикладна спрямованість; 2) сюжетна своєрідність; 3) специфічне колірне рішення; 4) мовна своєрідність; 5) технологічна відтворюваність.

З'ясувавши особливості навчально-виховного процесу сільської школи, проаналізувавши зміст усіх навчальних предметів, ми виокремили такі способи використання засобів декоративно-прикладного мистецтва в художньо-естетичному вихованні сільських школярів: 1) сприйняття творів декоративно-прикладного мистецтва на уроках (української мови й літератури, математики та ін.); 2) навчання декоративно-прикладній творчості на уроках образотворчого мистецтва і трудового навчання; 3) вдосконалення на позакласних заняттях в гуртках і студіях умінь і навичок декоративно-прикладної творчості; 4) використання в навчально-виховному процесі школи сільських традицій, народних свят, оформлених виробами традиційного і регіонального декоративно-прикладного мистецтва.

Оскільки художньо-естетичне виховання проникає в усі сфери дитячого життя, то воно забезпечується всіма ланками виховання й використовує багатство всіх його засобів. Це дає змогу стверджувати, що

головним принципом художньо-естетичного виховання є принцип всезагальності. Саме тому методологічною основою художньо-естетичного виховання школярів на сучасному етапі є ідея комплексного підходу, який має подвійне значення. По-перше, система естетичного виховання має будуватися так, щоб різні види мистецтва постійно взаємодіяли між собою в процесі впливу на дитину, тобто організовується необхідність тісної взаємодії мистецтва на основі міжпредметних зв'язків. По-друге, естетичне виховання як виховання засобами мистецтва, так і засобами дійсності повинно стати органічною частиною будь-якого виду виховання.

Система художньо-естетичного виховання будується з урахуванням принципу творчої самодіяльності учнів. Це виявляється в здатності школярів використовувати вироблені творчі навички при виконання будь-якої справи. Тому одним з основних завдань сучасної сільської школи є створення відповідної системи художньо-естетичного виховання. При цьому під системою ми розуміємо живий, цілеспрямований, організований і контрольований процес художньо-естетичної освіти, розвитку, виховання дітей, побудований на основі сукупності методологічних принципів, психолого-педагогічного обґрунтування методичних документів, які забезпечують здійснення в нерозривному зв'язку з художньо-естетичним вихованням особистості, її моральний і трудовий розвиток.

Основним структурним елементом системи художньо-естетичного виховання є особистість школяра, бо мета, завдання й специфічні методи естетичного виховання орієнтовані на естетичний і загальний розвиток кожного учня, збагачення його в педагогічному процесі з урахуванням індивідуальних і психологічних особливостей, організації впливу на учнів різного віку.

Однією із провідних підсистем художньо-естетичного виховання є навчально-виховний процес школи. Предмети природничо-математичного, гуманітарного й естетичного циклів, а також трудове виховання приносять у цю підсистему свій внесок і водночас тісно пов'язані між собою як її елементи. Керівну роль у забезпеченні педагогічної цілеспрямованості цього процесу відіграє вчитель.

Наступна підсистема – позакласна діяльність школярів, пов'язана з навчально-урочною діяльністю. Особливе місце в ній належить факультативним курсам із предметів художнього та інших циклів. Функціонування цієї підсистеми передбачає необхідність використання творчого підходу до будь-якого виду діяльності дитини, різноманітних форм і методів збудження художнього інтересу школярів.

Важливою підсистемою є також художньо-естетичні впливи засобів масової комунікації (преса, радіо, телебачення, кіно), сім'ї, мікросередовища школяра. Контроль із боку школи за діяльністю її елементів виявляється у вивченні й аналізі впливів, ступеня сформованості в учнів художньо-естетичного ідеалу, смаку, критичної оцінки естетичної інформації,

художніх інтересів і потреб школярів у галузі декоративно-прикладного мистецтва, мотивів спілкування з ним.

Таким чином, система художньо-естетичного виховання є ефективною відбувається тоді, коли вона діє не ізольовано, а включається в комплекс усієї навчально-виховної роботи й здійснюється за допомогою цілеспрямованого педагогічного керівництва.

Для того, щоб майбутній педагог міг компетентно забезпечити функціонування окресленої системи художньо-естетичного виховання учнів сільської школи, ми розробили модель підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до художньо-естетичного виховання сільських школярів засобами декоративно-прикладного мистецтва. При її створенні ми спиралися на концепції моделювання (А. Євтодюк) [3], орієнтувалися на педагогічні моделі й системи (А. Дахін, В. Ясвін) [1; 5]. При цьому ми керувалися Державними стандартами шкільної й вищої освіти, відповідно до яких сформульовано мету, завдання й принципи підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до художньо-естетичного виховання школярів засобами декоративно-прикладного мистецтва.

Мета – формування готовності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до художньо-естетичного виховання сільських школярів засобами декоративно-прикладного мистецтва.

Завдання – формування в студентів знань, умінь і навичок з організації художньо-естетичного виховання сільських школярів засобами декоративно-прикладного мистецтва; ознайомлення з регіональними особливостями декоративно-прикладного мистецтва; розвиток художньо-мистецького мислення.

Принципи – аксіологічний, культуровідповідності, науковості, наочності, систематичності, гуманізації й індивідуалізації, регіоналізації, оптимального поєднання теорії й практики, загальності й специфічності.

Зміст підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до художньо-естетичного виховання сільських школярів засобами декоративно-прикладного мистецтва виокремлено в блоки теоретичної, практичної й методичної підготовки студентів.

Теоретичною підготовкою передбачено формування в студентів знань суті процесу художньо-естетичного виховання, його основних складових; озброєння студентів знаннями основних цілей, завдань, принципів, форм і методів організації художньо-естетичного виховання школярів засобами декоративно-прикладного мистецтва; формування в студентів знань основних видів декоративно-прикладного мистецтва свого регіону й України загалом; формування в майбутніх учителів образотворчого мистецтва знань технології виготовлення виробів декоративно-прикладного мистецтва.

Практичною підготовкою було охоплено формування в майбутніх учителів образотворчого мистецтва здібностей, необхідних для створення

орнаментів, властивих виробам декоративно-прикладного мистецтва України й свого краю; формування вмінь стилізувати реальні природні форми в декоративні; формування вмінь застосовувати основні матеріали для створення конкретних творів різних видів декоративно-прикладного мистецтва.

Методична підготовка – формування загальнопедагогічних умінь, необхідних для організації навчально-виховного процесу; формування спеціальних умінь, необхідних для навчання сільських школярів декоративно-прикладній творчості; формування спеціальних умінь, необхідних для художньо-естетичного виховання сільських школярів засобами декоративно-прикладного мистецтва.

Способами впровадження теоретичного, практичного й методичного змісту підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва були: пофрагментарне вкраплення елементів теоретичних знань до програм загальнопрофесійних дисциплін; включення теоретичних тем художньо-естетичного виховання школярів засобами декоративно-прикладного мистецтва до змісту дисциплін предметної підготовки; цілісне представлення змісту в межах дисциплін спеціалізації, курсів за вибором, факультативних курсів.

Формами підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до художньо-естетичного виховання сільських школярів засобами декоративно-прикладного мистецтва визначено лекції, екскурсії, лабораторні й практичні заняття, педпрактики, курсові й дипломні роботи, презентації та ін.

Основними методами викладання дисциплін професійної підготовки були пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, дослідницькі й евристичні.

Засоби: зразки декоративно-прикладного мистецтва, мультимедіа, підручники, методична, ТЗН, електронні книги тощо.

Апробовуючи окреслену модель, ми передбачали, що майбутній учитель образотворчого мистецтва сформує високу педагогічну культуру, готовність до цілеспрямованого процесу формування творчо активної особистості школяра, якісну теоретичну й практичну підготовленість до здійснення художньо-естетичного виховання сільських школярів засобами декоративно-прикладного мистецтва.

Художньо-естетичне виховання передбачає формування основ естетичної культури, естетичних норм і принципів, переконань та ідеалів естетичного сприймання та емоційного ставлення до прекрасного, духовне збагачення учнів, розширення їхнього світогляду, оволодіння цінностями й знаннями, виховання художнього смаку, вироблення естетичної активності, бажання вносити прекрасне в життя, примножувати культурно-мистецькі надбання народу.

Сутнісними характеристиками декоративно-прикладного мистецтва є: естетична й прикладна спрямованість; сюжетна своєрідність; специфічне колірне рішення; мовна своєрідність і технологічна відтворюваність.

Основними структурними елементами системи художньо-

естетичного виховання школярів визначено: навчально-виховний процес школи; позакласна діяльність школярів; художньо-естетичні впливи засобів масової комунікації, сім'ї, мікросередовища школяра.

Способами використання засобів декоративно-прикладного мистецтва в художньо-естетичному вихованні сільських школярів є: 1) сприйняття творів декоративно-прикладного мистецтва на уроках (української мови й літератури, математики та ін.); 2) навчання декоративно-прикладній творчості на уроках образотворчого мистецтва і трудового навчання; 3) вдосконалення на позакласних заняттях в гуртках і студіях умінь і навичок декоративно-прикладної творчості; 4) використання в навчально-виховному процесі школи сільських традицій, народних свят, оформлених виробами традиційного і регіонального декоративно-прикладного мистецтва.

Авторською моделлю підготовки майбутнього вчителя початкових класів до художньо-естетичного виховання сільських школярів засобами декоративно-прикладного мистецтва передбачено такі складові: мета, завдання, принципи й зміст підготовки; способи впровадження теоретичного, практичного й методичного змісту підготовки; форми, методи, засоби й результативність підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дахин А.Н. Педагогическое моделирование / А.Н. Дахин. – Новосибирск, 2005. – 229 с.
2. Духнович О.В. Твори / О.В. Духнович. – М.: Братислава, 1967. – Т. 2. – 282 с.
3. Євтодюк А.В. Синергетичні засади моделювання освітніх систем : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец.: 09.00.03 «Історія філософії» / А.В. Євтодюк. – К., 2002. – 24 с.
4. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, наказ Міністерства освіти і науки України від 25 лютого 2004 року № 151/14.
5. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В.А. Ясвин. – М.: Смысл, 2001. – 365 с.